

Undertrykkelse og lighed i den liberale og den radikale filosofi

*En overbygningsopgave i filosofi af Ole Poulsen
ved Center for filosofi, Syddansk Universitet, Odense, 2005*

Indhold

1	Forord	2
2	Det liberale projekt	3
2.2	Liberal retfærdighed	4
2.2.1	Undertrykkelse som diskrimination	5
3	Identitet	7
3.1	Essentialisme og antiessentialisme	7
3.2	Konstruktivisme og identitetspolitik	10
4	Den radikale filosofi	13
4.1	Kritik af liberalismens menneskesyn	14
4.1.1	Det socialt situerede selv	15
4.1.2	Fornuft og dominans	17
4.2	Undertrykkelse som struktur	19
4.2.1	Analytisk feminisme	19
4.2.1.1	Baggrund og praksisser	20
4.2.2	Økonomisk hegemoni	23
5	Konkluderende diskussion	24
5.1	Det liberale og det radikale menneskesyn	24
5.2	Politiske perspektiver	26
5.3	Konklusion	28

1 Forord

Liberalismen bygger på en teori om lighed og frihed. Alle borgere skal have lige muligheder for at forme deres tilværelse, hvilket indebærer frihed til at bryde ud af socialt skabte roller. På trods af at dette ideal har været hyldet - også som officiel statsideologi - i århundreder, er der stadig lang vej til realiseringen af målet om hvert individs frie og lige mulighed for at udtrykke sit unikke, menneskelige potentiale. Jeg har ikke tænkt mig, at føre bevis for påstanden om, at adskillige former for diskrimination og undertrykkelse stadig eksisterer overalt i verden og fastholder mennesker i sociale funktioner og roller. At der er ikke er lige løn for lige arbejde udført af mænd og kvinder i Danmark, at der ikke er lige adgang til arbejdsmarkedet for folk af forskelligt køn eller etnicitet, er veldokumenterede fakta, som det ikke er denne opgaves formål at føre bevis for.

Istedet vil jeg se nærmere på elementerne i denne undertrykkelse. Først vil jeg beskrive nogle grundprincipper i det liberale lighedsideal og liberalismens almindelige syn på undertrykkelse som diskrimination af sociale identiteter. Derefter vil jeg se nærmere på betydningen af disse identiteter, deres grad af realitet og hvilken funktion, de har for individer og samfund. Den radikale filosofi, der kan lokaliseres historisk i samme filosofiske frigørelsesprojekt som liberalismen, har beskæftiget sig intenst med disse sociale identiteter og roller og leverer et bud på deres funktion, der kan muligvis forklare deres stadige greb om os. Den radikale filosofi kritiserer liberalismen for at have et for simpelt syn på sociale roller; et syn der hindrer det grundlæggende fælles frigørelsesprojekt. Jeg vil derfor beskæftige mig med den radikale filosofis kritik af liberalismen og dens teori om undertrykkelse og social identitet, hvorefter jeg vil forsøge at se hvor meget af den radikale kritik og teori, liberalismen kan absorbere, og hvor vejene skilles.

Hovedvægten af denne opgave er lagt på den radikale filosofi; dels fordi, liberalismen er en mere kendt (omend lidet praktiseret) filosofisk retning og dels fordi, den radikale filosofi ikke er nogen entydig retning, der kan beskrives kort. Jeg beskæftiger mig primært med teorier om undertrykkelse i form af 'racisme' og 'sexisme', omend man kunne inkludere mange andre aspekter. De socialistiske teorier, som hører ind under den ra-

dikale filosofi, vil jeg derfor kun komme ind på i det omfang, de beskæftiger sig med disse former for undertrykkelse og identitet. Målet med denne opgave er at diskutere den radikale filosofis teorier og deres mulige implementering i en liberalistisk filosofi om opnåelsen af et reelt liberalt samfund med lige muligheder for alle.

2 Det liberale projekt

Liberalismen opstod som et opgør med stændersamfundet og dets menneskesyn, hvor individets rolle i det sociale hierarki var givet på forhånd. Mennesket blev anset mindre som et individ og mere som en repræsentation af den sociale kategori, hun var født ind i. Repræsentanter for hver sociale kategori ansås som bærere af forskellige egenskaber og altså som forskellige mennesketyper, hvoraf nogle fra fødslen var berettiget til flere privilegier end andre. Individets forsøg på at blive noget andet end hendes forudgivne identitet og funktion blev anset som brud på en 'guds-' eller 'naturgiven' orden.

Liberalismens idéer brød med tanken om nedarvede privilegier og sociale positioner. Idéerne kom dels til udtryk i den franske og den amerikanske revolution, samt i den tyske venstrehegelianisme. Samfundsmæssige positioner og privilegier skulle være tilgængelige for enhver, der besad de relevante evner. Evner var ikke noget man besad qua essentielle egenskaber som tilhørte ens sociale kategori, men noget som ethvert individ principielt kunne tilegne sig. Liberalismen anså individer som værende lige fra fødslen, hvorfor de institutionaliserede privilegier skulle afskaffes. Med de rette sociale betingelser som adgang til uddannelse m.v. skulle den sociale arv kunne brydes således, at alle fik lige muligheder for at forme sin egen tilværelse og stræbe efter sociale positioner.

De liberalistiske principper er altså at skabe lige muligheder for alle i samfundet uanset hvilken 'race', 'køn', stand, klasse eller andre kategorier, de er født ind i. Ikke desto mindre er de samfundsmæssige positioner og magtforhold stadig skævt fordelt med hensyn til bl.a. disse kategorier. Jeg vil heri se nærmere på nogle teorier om, hvorfor liberalismen ikke har kunnet opnå sine idealer, samt på muligheden for alternative politiske

perspektiver. Men først vil jeg lave en gennemgang af nogle af liberalismens principper om retfærdighed.

2.2 Liberal retfærdighed

Helt grundlæggende i den oprindelige liberalisme er modstanden mod politiske privilegier. Politiske institutioner bør ikke varetage en bestemt gruppes interesser, men omfavne alle borgere. Statens rolle i et liberalistisk samfund er som minimum at sikre, at alle borgere er lige for loven. Det kommer til udtryk ved en lovgivning, der baserer sig på universelle maksimer således, at alle, der befinder sig i den samme situation, er omfattet af de samme pligter og rettigheder uanset deres sociale stand eller medfødte gruppetilhørsforhold. Alle borgere bør have principielt lige mulighed for at opnå adgang til samfundsmæssige og politiske positioner, således at kriterierne for adgang udtrykkes ved universaliserede krav til de nødvendige kundskaber og ikke til arbitrære egenskaber. Principiel lighed er altså grundlæggende for liberalismen, men liberalister skilles i fortolkningen af, hvorledes denne lighed skal implimenteres i praksis og i hvilket omfang, de lige muligheder skal sikres.

Et andet grundlæggende liberalistisk princip er, at statens rolle er begrænset til at sikre borgernes rettigheder og muligheder. Den skal altså ikke fremme eller diktere en bestemt måde at leve på eller opfattelse af det gode liv, men blot levere rammerne for, at alle borgere kan udleve deres version af det gode liv uden at komme i konflikt med andres valg. Borgerne i et liberalistisk samfund skal nyde en maksimal frihed i det omfang, de ikke skader andre, hvilket inkluderer friheden til at stræbe efter positioner eller vælge livsambitioner uden afgørende påvirkning eller begrænsning fra staten eller andre magtfulde organer. Statens rolle er at garantere denne frihed og kun begrænse handlinger, der er til skade for andre borgere. Igen skilles liberalister i fortolkningen af, hvorledes statens rolle som garant for frihed skal implementeres i praksis og i hvilket omfang, staten kan blande sig i borgernes valg.

2.2.1 Undertrykkelse som diskrimination

Undertrykkelse er for liberalismen, når en stat eller et samfund bryder med de liberalistiske grundlæggende idéer om politisk retfærdighed. Det inkluderer blandt andet, hvis staten eller andre politiske institutioner forsøger at gennemtvinge en bestemt opfattelse af det gode liv ved for eksempel at blande sig i emner, der ikke er rent politiske. Det inkluderer naturligvis også, hvis staten ikke opretholder de lige rettigheder for alle borgere, men istedet fremmer en bestemt befolkningsgruppes interesser og hindrer andre befolkningsgruppers muligheder for politisk indflydelse.

Undertrykkelse kan dog ikke bare udføres af staten, men også af andre organer og institutioner, der har betydning for borgernes valg af livsførelse og muligheder for adgang til samfundsmæssige positioner. Da det er den liberalistiske stats rolle at sikre alle borgere lige muligheder, må den også sikre, at ingen borgere diskrimineres og udelukkes fra væsentlige positioner og goder på grund af forhold, der ikke er relevante. Ligesom adgang til statens politiske institutioner skal være principielt åben for alle borgere, der lever op til nogle klart definerede og universaliserbare krav, må adgang til stillinger i f.eks. det private erhvervsliv have den samme principielle åbenhed for alle. Adgang til arbejdsmarkedet, uddannelse m.v. er væsentligt for realiseringen af ens ambitioner, samt for opnåelse af social, økonomisk og politisk indflydelse, og det er derfor et politisk relevant emne, som staten har ret til at regulere med henblik på at afskaffe arbitrær diskrimination.

To væsentlige spørgsmål opstår dog, når den liberale stat skal forholde sig til uliberale, diskriminerende, ikke-statslige institutioner: Hvilke institutioner, må staten 'tvinge' sin liberale politik ned over? Og hvilke kriterier er relevante at diskriminere imellem? Disse spørgsmål deler atter liberalister, ligesom de er udgangspunkt for diskussionen mellem den liberale og den radikale filosofi. Jeg vil derfor vende tilbage til dem under den senere diskussion, men først vil jeg beskrive hvilke former for diskrimination, liberalister som minimum bør være enige om at fordømme.

At inddele mennesker i kategorier af forskellig værdi, hører ikke hjemme i en liberalistisk filosofi. Et sådant menneskesyn har været fremherskende i store dele af menneske-

hedens og filosofiens historie, hvor mennesker er blevet tilskrevet forskellige grader af 'fornuft', 'civilisation', 'menneskelighed' m.v. for at legitimere deres udelukkelse fra politiske rettigheder og sociale muligheder. Denne diskrimination har været foretaget på baggrund af 'køn', 'race', kulturelle og religiøse oprindelse, nationalitet eller andre faktorer, der direkte eller indirekte er knyttet til den krop, vedkommende er født i. Jeg vil herunder koncentrere mig om to typer diskrimination: racisme og sexism.

Hvis man med oplysningstidens universalistiske teorier om den menneskelige natur antager, at alle mennesker er udstyret med samme fornuft og moralske værdi uafhængigt af de materielle og kropslige omstændigheder, så kan man ikke blot konkludere, at en sådan diskrimination er forkert, men også lokalisere dets årsag: Individet, der har den opfattelse, at andre individer har mindre politisk og menneskelig værdi på grund af deres medfødte gruppetilhørsforhold, har simpelthen misforstået den menneskelige natur. Racisme og sexism skyldes irrationelle fordomme og er altså mentale tilstande hos individer, som måske kan kureres ved hjælp af oplysning og uddannelse. Staten kan hverken principielt eller i praksis forbyde folk at være fordomsfulde, men den kan gribe ind, når disse fordomme resulterer i uberettiget diskrimination og udelukkelse fra væsentlige positioner.

At være født med en bestemt hudfarve eller et bestemt køn siger ifølge et universalistisk menneskesyn intet om ens mentale egenskaber eller andre kvalifikationer, der måtte udgøre relevante kriterier for adgang til de fleste erhvervmæssige eller politiske positioner. Diskrimination pga sådanne irrelevante og arbitrære faktorer har politisk relevans og kan forbydes af en liberalistisk stat, selvom dette måske vil gribe ind i arbejdsgiverens realisering af hans egne ambitioner om for eksempel at drive en 'raceren' eller ren 'mandlig' virksomhed. Kriterier for adgang til positioner skal kunne legitimeres som værende reelt væsentlige for udførelsen af de tilknyttede opgaver. Det er i et vidt omfang den liberalistiske stats ret at gribe ind overfor private personer, hvis de i praksis forhindrer andres muligheder for at opnå sociale og politiske rettigheder. Hvordan og hvilket omfang staten bør gribe ind, er dog grundlag for diskussion blandt liberalister.

3 Identitet

Det liberale ideal er et 'identitets-' eller 'forskelsblindt' samfund; forstået således, at en persons medfødte gruppe-identitet ikke gør nogen forskel i forhold til opnåelsen af samfundsmæssige positioner og goder. Opnåelsen af dette samfund sker i den grundlæggende liberale filosofi ved antagelsen af et sådant identitetsblindt menneskesyn og en tilsvarende politik. Antagelsen er altså, at hvis vi ikke tillægger ting som hudfarve og køn nogen rolle i vores behandling af andre mennesker (med mindre de beviseligt er relevante i den pågældende sammenhæng), så kan vi opnå et samfund, hvor hudfarve og køn ikke udgør sociale samfundsmæssige faktorer. Denne antagelse hviler på, at diskrimination er et resultat af individuelle fordomme. For at vide om den liberale 'identitetsblinde' indgangsvinkel kan opnå et racisme- og sexismefrit samfund, vil jeg se nærmere på, hvad identitetskabende faktorer som 'køn' og 'etnicitet' eller 'race' egentlig er for noget og hvilken funktion, de har i samfundet og for personer. For at gøre det må jeg foregribe noget af den radikale diskussion.

3.1 Essentialisme og antiessentialisme

Essentialisme er idéen om, at personlig identitet er determineret af ens medfødte gruppe-identitet således, at der med ens biologiske køn eller 'race' følger en række essentielle egenskaber og karaktertræk. Essentialisme behøver således ikke nødvendigvis at inddele menneskelige kategorier i hierarkier med mere og mindre værdi eller 'menneskelighed'. Man kan tilskrive forskellige ikke-biologiske karaktertræk til forskellige befolkningsgrupper qua deres biologi samtidig med, at man anerkender deres ligestilling, omend det fører til umådelige komplikationer i både praktisk politik og filosofisk teori¹. Essentialisme er i øvrigt ikke begrænset til at basere sig på biologiske faktorer, biologisme, men kan udstrækkes til andre teorier om, at et individs essentielle karaktertræk er determinerede af hendes tilhørsforhold til en bestemt gruppe.

Essentialisme har hovedsageligt været et redskab til undertrykkelse og fastholdelse af mennesker i bestemte sociale roller. F.eks. har det siden liberalismens fremkomst været hævdet, at kvinder var i besiddelse af en anden form for bevidsthed, der var mindre

¹ Brian Barrys værk *Culture and Equality* er dedikeret til at beskrive en række af disse komplikationer.

rational og mere emotionel. Dette blev brugt som argument for, at kvinder ikke kunne deltage i den offentlige debat, besidde politiske positioner eller have liberale rettigheder, da disse tildelte mennesker qua deres anddel i den (mandlige) 'menneskelige fornuft'. Samme argumentation har været brugt som legitimering af kulturel, politisk, økonomisk og militær dominans over befolkninger i andre lande (imperialisme og kolonialisme) selv af ellers dedikerede liberalister². Har man konstrueret en befolkningsgruppe som værende mindre eller anderledes rationelle, kan man retfærdiggøre, at de tildeles forskellige rettigheder og sociale roller baseret på 'respekt' for disse forskellige karakterer.

Hvis essentialismen dels er en falsk pseudovidenskabelig doktrin og dels fører til umoralske og uretfærdige konsekvenser, hvori er det da den tager fejl? Den tager udgangspunkt i noget, der i hvert fald på overfladen forekommer som videnskabelig commonsense: At der er biologisk forskel på mennesker og, at menneskeheden kan inddeles i kategorier ud fra disse forskelle. Det kan næppe betegnes som en arbitrært diskriminerende handling at vælge en person med mørk hudfarve til at spille Othello³, da hudfarven i dette tilfælde er et relevant kriterium, og det er et åbenlyst faktum, at der er medfødte forskelle på menneskers pigmentation. Ligeledes er det kvinder, der føder og naturligt kan amme børn, hvilket vel retfærdiggør skelnen mellem biologiske køn? At der er biologiske forskelle på mennesker, er altså åbenlyst. Spørgsmålet er hvor meget disse forskelle betyder, og hvor meget af dem, der er biologisk determineret.

Et almindeligt svar mod essentialismen er, at på trods af anerkendelsen af disse biologiske kategorier, så er der intet, der tyder på, at de skulle føre til de forskelle i psykologiske og mentale egenskaber, som essentialismen typisk foreskriver. Tilskrivelsen af egenskaber udover det rent biologiske er et udtryk for racistiske og sexistiske fordomme. Et andet svar er, at opdelingen af mennesker i overordnede kategorier i sig selv er pseudovidenskabelig og baseret på racistiske og sexistiske fordomme i udgangspunktet. Igen anerkendes det åbenlyse faktum, at der er observerbare forskelle på mennesker - det er selve klassifikationen af mennesker i kategorier som 'race' og 'køn' som entydige stør-

² Således kunne en af liberalismens mest betydningsfulde forfædre, J.S. Mill, forsvare den engelske kolonialisme i Indien. Jvf. David Theo Goldberg: "Modernity, Race, and Morality" i *Race Critical Theories*, p 296.

³ Hovedpersonen i Shakespeares skuespil af samme navn.

relser, der er arbitrær. Behovet for denne inddeling er opstået som en legitimering af en allerede eksisterende undertrykkelse af bestemte folk.

Begrebet 'race' har blandt andet været brugt synonymt med 'nationalitet', 'religion' og 'kultur' og klassificeringer er blevet opløst og ændret igennem historien⁴. I moderne videnskabelig såvel som folkelig diskurs betegner det dog nogle mere eller mindre fast definerede grupper af mennesker, der er identificerbare som tilhørende denne og hin 'race' via observerbare og nedarvelige fælles fysiske og genetiske træk. Problemet med denne definition er, at der intet videnskabeligt eller filosofisk argument er for at inddele menneskeheden i et bestemt antal 'racer'. Der er nedarvelige forskelle mellem folk indenfor de såkaldt videnskabelige 'racer', hvilket enten giver anledning til en yderligere inddeling af disse i 'sub-racer' eller til erkendelsen af, at inddelingen i princippet kan fortsætte ad infinitum - eller til den blot er konstateringen af, at individer er unikke. Ethvert forsøg på at nævne et bestemt antal af menneskelige 'racer' vil være videnskabeligt arbitrært. Endelig er udvælgelsen af hvilke faktorer, der konstituerer en 'race' (pigmentering, hårtykkelse e.l.) også arbitrær, og forskellige valg fører til udnævnelsen af forskellige kategorier, hvorfor man højst kan tale om en familielignende identitet blandt mennesker, der deler visse træk med nogen og visse træk med andre. Det forekommer derfor mest plausibelt at forkaste hele begrebet som værende opstået som en pseudovidenskabelig rationalisering af en inddeling af mennesker i sociale kategorier, der gik forud for den biologiske diskurs. Retninger indenfor den radikale filosofi beskæftiger sig især med kritik af videnskabens påståede værdi-neutrale og samfundsafhængige karakter og påpeger, at den ofte har spillet en lige så præskriptiv som deskriptiv rolle.

Helt så let er det dog ikke at forkaste begrebet 'køn' som biologisk kategori, omend det også hviler på problematiske antagelser. Problemet er dog begrænset til valget af determinerende faktorer for inddelingen. En common-sense brug af ordet er, at de to køn kan kendetegnes ved det enes manglende evne til at opnå graviditet. Ikke alle kvinder er i stand til at føde børn, men alle mænd mangler denne evne, så kvinder kan defineres som 'ikke-mænd' - altså repræsentanterne for det køn, der kan have de egenskaber, som ingen mænd deler. Videnskabeligt er inddelingen dog mere problematisk: Skal man se

⁴ Folk med irsk afstamning har således været betragtet som tilhørende 'den keltiske race' men er senere blevet indlemmet i 'den hvide race'. Jonathan W. Warren: "White Americans, the new minority?"

på eksistensen af XX- og XY-kromosomer eller evnen til hormon-produktion? Er ydre og indre genitalia en forudsætning? Eksistensen af mennesker, der både har egenskaber, der er typiske for mænd og typiske for kvinder, gør det svært at nævne én eller flere determinerende faktorer, på baggrund af hvilke man kan foretage inddelingen. Men problemet er dog ikke større end, at man med rimelig videnskabelig og logisk konsistens kan tale om to 'typiske' køn, hvoraf nogle individer kan mangle enkelte egenskaber men stadig tilhøre den ene eller den anden 'familie' af ofte sammenhængende egenskaber, der definerer et biologisk køn.⁵

3.2 Konstruktivisme og identitetspolitik

Selvom det ikke er lige så enkelt at afvise inddelingen af menneskeheden i to typiske biologiske køn, så er der dog lang vej endnu til de egenskaber, de to køn typisk tilskrives. Det er nødvendigt at skelne mellem 'biologisk køn' eller 'mand'/'kvinde' og 'socialt køn' eller 'feminitet'/'maskulinitet'⁶. Den sidste kategori tilskriver kønnet en række karaktertræk, hvoraf nogle kan være determinerede af det biologiske køn i samspil med de sociale omstændigheder, og andre kan være rent arbitrære tildelinger af essentielle egenskaber baseret på sociale fordomme. At kvinder føder børn kan måske - måske ikke - være afgørende for besiddelsen af en særlig 'feminin' omsorgsfuldhed⁷, men mere sandsynligt er det, at kvinders biologiske evne til at føde børn har været medvirkende til deres sociale rolle som omsorgstagere, hvilket gør eventuelle 'feminine' karakteristika til resultater af en social og kulturel udvikling mere end en biologisk, omend inddelingen er knyttet til biologiske kategorier. Eksistensen af kvindelige akademikere igennem historien påviser, at idéen om, at mænd skulle være mere rationelle og analytiske end kvinder er en fordomsfuld myte skabt for at rationalisere kvinders udelukkelse, men i det omfang der måtte være noget om den, så er det snarere et resultat af, at kvinder har været udelukket fra den offentlige debat, akademiske studier m.v. og dermed ikke har fået adgang til de 'værktøjer' for deltagelse i den offentlige og akademiske debat, som rationel analytiske evner udgør, end det er et resultat af biologiske kønsforskelle. Begre-

⁵ Analyserne af 'køn' og 'race' er i høj grad baseret på Naomi Shemans "Queering the Center by Centering the Queer" i *Feminists Rethink the Self* samt anden afdeling i *Race/Sex*.

⁶ På engelsk skelnes der mellem 'sex' og 'gender'.

⁷ Teorier om en særlig feminin 'care-etik' diskuteres i Will Kymlicka: *Contemporary Political Philosophy* p. 263f samt Marily Friedman: "Autonomy and Social Relationships" i *Feminists Rethink the Self*.

bet 'feminitet' er derfor en social konstruktion, men det gør det ikke til nogen illusion. Tildelingen af sociale funktioner til forskellige køn eller andre befolkningsgrupper kan sagtens være afgørende for at forskellige sociale selvopfattelser og anskuelsesmåder opstår.

Et væsentligt bidrag fra den radikale filosofi er konstateringen af, at disse egenskaber ikke er biologisk essentielle men socialt determinerede og dermed påvirkelige af social forandring. Bestemte befolkningsgrupper har fået tildelt bestemte identiteter med tilhørende karaktertræk, som i væsentlig grad er sociale konstruktioner, skabt af deres sociale roller. Selvom hverken socialt køn eller 'race' nødvendigvis har nogen deskriptivt videnskabelige baggrunde, så er de ikke illusioner, der kan ignoreres. Hvis inddelingen i disse kategorier er opstået som konsekvens af et etableret magtforhold, hvor en gruppe udøver dominans over en anden på baggrund af dennes genkendelige karakteristika som hudfarve eller biologisk køn, så er kategorierne blevet relevante netop som resultat af dette magtforhold:

*"Racism, in short, has created the group that needs to struggle against it. But while essentialist notions are tempting because they can help to create and sustain solidarity among the oppressed as well as oppressors, essentialism is an illusion and a dangerous one. Moreover, they obscure class, sex, and other differences within the group and commonalities with members of other groups. Thus, so long as racism exists, 'race' cannot be ignored, but it must be radically reconceived."*⁸

Nogle feminister har igennem tiden forsøgt, at tage deres socialt tilskrevne kønsrolle til sig, sat en glæde i det og krævet dets anerkendelse. Andre har ligefrem brugt essentialistiske argumenter for at kvinder har bestemte karaktertræk, der bør anerkendes som ligeværdige. Dette er sket sammenhængende med at etniske minoritetsgrupper ligeledes har sat en ære i deres tilskrevne roller og argumenteret for separationistiske løsningsmodeller som modsvar til det racistiske samfund. For mig såvel som det meste af den nutidige radikale filosofi står det klart, at en sådan essentialistisk identitetspolitik er forkert også som modsvar til en undertrykkende essentialisme. Ikke alene er den uforenelig med liberalistiske universelle rettigheder⁹, men den kan også være yderligere undertrykkende for individerne indenfor den undertrykte gruppe og tjener altså ikke noget emanciperende formål.

⁸ Nancy Holmstrom: "Race, Gender, and Human Nature" i *Race/Sex*, p. 97.

⁹ Brian Barry: *Culture and Equality*

Andre indenfor den radikale filosofi har istedet valgt at angribe de socialt konstruerede identiteter. Da de er sociale konstruktioner kan de også dekonstrueres, hvilket vil sige, at det er muligt at påvise deres afhængighed af sociale hierarkier og deres inkonsistens i forhold til valget af essentielle gruppe-egenskaber. Istedet for at forholde sig enten omfavnende eller afvisende til givne sociale identiteter skifter den radikale queer-teori fokus fra den undertrykte gruppes identitet og fokuserer istedet på det normalitetsbegreb, der definerer tilhørsforhold til den magtfulde gruppe, og påviser at det er ligeså socialt konstrueret og arbitrært som de undertryktes identitet. Queer-teoretikere, som Naomi Sberman, nægter at give essentialistiske eller andre faste definitioner på deres identitet og ændrer spørgsmålet fra:

"What is it to be a Woman (or a Jew)? - as though there were something there, in me that, needed to be discovered - to, instead How did I get to be one? How was I claimed or assigned? How was I chosen - by whom and for what? And, having been chosen, to whom are my responsibilities, with whom is my fate tied and how?"¹⁰

Hvis identiteterne 'køn' og 'race' ikke er illusioner baseret på individuelle fordomme og misforståelser, men istedet er sociale konstruktioner skabt af et i forvejen eksisterende magtforhold, så kan den simple liberalistiske løsningsmodel med en 'identitetsblind' attitude ikke i sig selv afskaffe racisme og sexism. Den radikale holdning til racisme og sexism er, at disse fænomener er identiske med eller resultater af gruppers dominansforhold. Så længe denne ulighed i magt og socialt hierarki eksisterer mellem grupper, vil racisme og sexism eksistere, og så længe folk er undertrykt på grund af en identitet, hvor uvidenskabelig den end er, så har de en fælles interesse i at bekæmpe undertrykkelsen og dermed en slags fælles identitet, der dog ikke behøver at indebære andre fællestræk:

"While a tremendous achievement, the transcendence of biologicistic conceptions of race does not provide any reprieve from the dilemmas of racial injustice and conflict. Views of race as socially constructed simply recognizes the fact that these conflicts and controversies are now more properly framed on the terrain of politics."¹¹

¹⁰ "Queering the Center by centering the Queer" i *Feminists Rethink the Self*, p. 146.

¹¹ Micael Omi & Howard Winant "Racial Formation" i *Race Critical Theories*, p. 128.

4 Den radikale filosofi

Den radikale filosofi er ikke nogen entydig filosofisk retning, men snarere en samlebetegnelse for adskillige filosofiske, politologiske, sociologiske og psykologiske retninger, der alle har det til fælles, at de beskæftiger sig engageret med undertrykkelse i forskellige former. De radikale filosofier er enige om, at det ikke er nok at forholde sig akademisk 'neutralt' beskrivende, men at det er akademikernes opgave at skabe værktøjer, der kan omforme de samfundsmæssige forhold.

Den anden fællesnævner for de radikale filosofier ligger i ordet 'radikal': At gå til problemets 'rødder'¹². De radikale filosofier mener alle, at undertrykkelse ikke er 'overfladiske' eller enkeltstående begivenheder men tværtimod skyldes dybere sociale eller strukturer. De radikale filosoffer må analysere disse undertrykkelsens 'rødder', som er integrerede i den samfundsmæssige helhed. Radikale teorier om bekæmpelse af undertrykkelse, er derfor anvisninger på en grundlæggende omformning af samfundet. De radikale filosofier er fælles om at kritisere liberalismen for at undervurdere eller ignorere disse undertrykkelsesskabende elementer, der er forankrede i samfundsmæssige strukturer, og derved ikke være istand til at afskaffe undertrykkelsen som sådan. Den radikale filosofi inkluderer således forskellige feministiske og antiracistiske bevægelser med fælles analyser og begreber selvom, de beskæftiger sig med forskellige aspekter af undertrykkelse. På trods af det fælles mål, varierer de analytiske indfaldsvinkler dog fra økonomisk fokuserede, marxistiske og post-marxistiske teoretikere, over varianter af den analytiske filosofi, der fokuserer på mellemmenneskelige daglige praksisser, til sprogligt fokuserede social-konstruktivister mv. 'Den' radikale filosofi er derfor snarere et forum for diskussioner mellem forskellige radikale filosofier.

Alligevel vil jeg ikke kun for nemheds skyld bruge udtrykket 'den' radikale filosofi, som en samlebetegnelse, for de filosofiske retninger, der mener, at undertrykkelse har dybere strukturelle rødder, og som således arbejder engageret for at omforme samfundet ved at omforme disse 'rødder'. På trods af de forskellige analyser, er de radikale filosofier nemlig fælles om, at forholde sig til en række bestemte spørgsmål, hvorfor det er

¹² Fra latin: 'radix', rod.

lige så plausibelt at benævne den som en fælles filosofisk retning som f.eks. liberalismen eller den analytiske tradition.

4.1 Kritik af liberalismens menneskesyn

En fælles grundlæggende diskussion i den radikale filosofi drejer sig om det liberale menneskesyn. Dele af kritikken deler den radikale filosofi med den mere konservative kommunitarisme¹³, men med vidt forskellige præskriptive konsekvenser. Kommunitarismen og den radikale filosofi er enige om at kritisere det liberale menneskesyn som værende forsimplet på flere måder. Det skal dog siges, at det er fuldt ud muligt for liberalismen at tage kritikken til sig og antage et mere sofistikeret menneskesyn uden at bryde med de grundlæggende politiske principper. Samtidig er der dele af kritikkerne, der efter min mening 'skyder over målet' med hensyn til, hvad både liberalismen og radikalismen egentlig implicerer af teorier om den menneskelige natur. For at redegøre for diskussionen er jeg her nødt til at tage udgangspunkt i genstanden for kritik, nemlig det forsimplede liberale menneskesyn med det forbehold, at det ikke er dækkende for alle liberalister.

Liberalismen kritiseres for at bygge på en abstrakt individualisme, der løsriver det egentlige 'jeg' - den moralsk handlende og rationelle del af personligheden som med oplysningstidens filosofi udgjorde menneskets 'essentielle' attribut - fra det kropslige, delvist determinerede, emotionelle og socialt afhængige 'jeg', som ikke anses som noget egentligt 'jeg', da det er påvirket af ydre omstændigheder. Denne spaltning af mennesket har sin oprindelse i oplysningstidens filosoffer som Descartes, Kant og senere liberalistiske hegelianere som Feuerbach. Det abstrakte, rationelle 'jeg' skal så vidt muligt frigøre sig fra det kropslige, socialt og biologisk determinerede 'jeg', hvorved det kan dvæle i 'frihedens sfære' og opnå fuld autonomi. Det autonome, rationelle 'jeg' antages i dette kantianske menneskesyn at gå forud for dannelsen af personlighed og sociale roller og forhold, hvorfor alle mennesker, der antages for at være i besiddelse af en sådan abstrakt rationalitet, er skabt lige og burde have lige rettigheder og muligheder for at skabe deres personlighed og livsforløb.

¹³ Kommunitarismen beskrives af Will Kymlicka i *Contemporary Political Philosophy* p. 199-237.

4.1.1 Det socialt situerede selv

Fra både 'højre' og 'venstre' side af liberalismen kritiseres den kantianske¹⁴ teori om det abstrakte 'jeg' for at ignorere, at alle mennesker er 'situerede' eller 'indlejrede'¹⁵ i sociale roller og praksisser, såvel som i en biologisk og socialt determineret krop, hvilket vil sige at vores 'jeg' er kropsligt¹⁶. At tale om 'frihed' for et 'jeg', der er abstraheret fra den kropslige og sociale person er et abstrakt og tomt frihedsbegreb. Kommunitaristen MacIntyre skriver, som kommentar til den liberale idé om den grundlæggende frihed til at vælge ens personlige livsforløb og sociale rolle, at: "*in deciding how to lead our lives, we all approach our own circumstances as bearers of a particular social identity.*"¹⁷ Denne sætning vil langt de fleste radikale filosofier være enige i. Som jeg beskrev i kapitlet om identitet, betyder en anti-essentialistisk indfaldsvinkelt til gruppeidentitet ikke, at de socialt konstruerede grupper kan ses bort fra i det radikale emancipatoriske projekt. Jeg citerede Nancy Holmstrom for, at: "*so long as racism exists, 'race' cannot be ignored*". Vejene skilles dog mellem kommunitarismen og størstedelen af den nutidige radikale filosofi ved MacIntyres næste sætning: "*Hence what is good for me has to be good for one who inhabits these roles.*"¹⁸ Det eneste fælles gode, individerne i en undertrykt gruppe nødvendigvis deler ifølge den radikale filosofi, er afskaffelsen af undertrykkelsen og dermed den socialt skabte identitet.

Kommunitarismen kritiserer liberalismen for at ville sætte mennesket frit til at bryde med sine givne roller, hvorimod den radikale filosofi kritiserer det forsimplede liberale menneskesyn for at undervurdere disse rollers funktion i fastholdelsen af mennesker i en struktur af undertrykkelse og dominans. For den radikale filosofi er undertrykkelsesformer som racisme og sexismen som sagt ikke blot handlinger foretaget på baggrund af irrationelle fordomme om visse grupperes 'natur', men rationaliseringer af et dominansforhold, der har skabt denne 'natur' som social konstruktion, hvorfor det er nødvendigt

¹⁴ Den kommunitaristiske kritik af det kantianske menneskesyn beskrives af Will Kymlicka i *Contemporary Political Philosophy*, p. 207f og den radikale (og liberale) af bl.a. Marilyn Friedman i "Autonomy and Social Relationships" i *Feminists Rethink the Self*, p. 40-59.

¹⁵ Både radikale og kommunitaristiske filosoffer bruger ordet 'embeddednes' på engelsk.

¹⁶ Susan J. Brison beskriver det kropslige selv - 'the embodied self' - i "Outliving Oneself" i *Feminists Rethink the Self*, p. 15-20.

¹⁷ Citeret i *Contemporary Political Philosophy*, p. 208

¹⁸ do.

at forholde sig kritisk til den givne socialt skabte identitet for at bryde med undertrykkelsen. Der er bestemte karakteristika, der deles af individer indenfor en undertrykt gruppe, men det er ikke 'naturlige' eller stabile egenskaber, men fælles oplevelser og interesser baseret på de sociale forhold. Denne fælles situation må ikke forveksles med nogen naturgiven eller socialt stabil fælles identitet:

*"Members of subordinate racial groups, when faced with racist practices such as exclusion or discrimination are frequently forced to band together in order to defend their interests (if not, in some instances, their very lives). Such 'strategic essentialism' should not, however, be simply equated with the essentialism practiced by dominant groups, nor should it prevent the interrogation of internal group differences."*¹⁹

Den radikale filosofi ønsker altså ikke som kommunitarismen at fastholde individer i socialt skabte identiteter. Oplevelsen af en fælles undertrykkelse har givet grupper anledning til at antage en essentialistisk og separationistisk holdning, der ikke er væsentligt forskellig fra kommunitarismen, som et led i deres kamp for emancipation. Men den radikale filosofis mål er afskaffelsen af de samfundsmæssige strukturer, der har skabt de sociale identiteter, ikke fastholdelsen af dem. Desuden betragter den radikale filosofi ikke grupper eller deres undertrykkelse som entydige størrelser: Individer indenfor en gruppe er alle situerede forskelligt som tilhørende forskellige og overlappende konstruerede 'køn', 'racer', 'sexualiteter', økonomiske klasser mv, der gør, at der kan være konflikter indenfor hver gruppe.

Den radikale kritik af liberalismen går altså ikke på, at liberalismen vil frigøre menneskene fra de socialt bestemte roller, da det også er den radikale filosofis mål. Kritikken mod det liberale, abstrakte menneskesyn er, at liberalismen ignorerer disse rollers funktion, når den blot foreskriver antagelsen af en 'farve-' eller 'kønsblind' attitude, som om de er rene illusioner. Antagelsen af en 'identitets-blind' attitude er et privilegium for de i forvejen privilegerede grupper, for hvem identiteten ikke er undertrykkende. En rent 'identitetsblind' attitude risikerer at lade de magtrelationer, der skaber sociale identiteter, forblive uforandrede.

¹⁹ Michael Omi & Howard Winant: "Racial Formation" i *Race Critical Theories*, p. 136.

4.1.2 Fornuft og dominans

Ligesom det liberalistiske krav til lovgivning er, at den skal formuleres i alment erkendbare og universaliserbare regler uden hensyn til personlige vilkårlige interesser, var oplysningstidens krav til akademisk og politisk diskussion, at den baseres på almentgyldige argumenter om det politisk retfærdige per se og ikke på partikulære fænomener. Det rationelle menneske er et, der er istand til at forholde sig neutralt og ikke se tingene fra sit eget situerede perspektiv. Denne evne til abstrakt tænkning blev af oplysningsfilosofien betragtet som konstituerende for den menneskelige natur, og er dermed en essentialistisk teori i sig selv omend universalistisk.

Som jeg var inde på i afsnittet om identitet, har det har dog været let selv for erklærede liberalister, at nægte visse grupper adgang til de politiske rettigheder og sociale muligheder, ved simpelthen at argumentere for deres manglende del i denne rationalitet og dermed i den 'sandt menneskelige' natur. Kvinder, afrikanere m.v. har været konstrueret som identiteter, der var mere kropsligt situerede og dermed mindre istand til objektiv, neutral argumentation. 'Hvide', mandlige liberalister brugte oplysningstidens rationalismeideal som argument for opnåelsen af deres egne rettigheder, men det var simpelt at udelukke andre grupper fra de samme rettigheder ved at nægte dem del i den konstruerede 'menneskelige natur'. Der har ikke være noget behov for bevisførelse for disse postulater²⁰, da de ifølge den radikale analyse har været rationaliseringer af allerede eksisterende magtforhold. Således er undertrykte grupper ikke alene blevet udelukket fra de 'menneskelige rettigheder', men også fra den offentlige debat, der ville kunne have påvist deres 'menneskelige fornuft' eller i det mindste fremlagt deres perspektiver.

Dette kan afvises som alvorlige fejltagelser og manglende konsekvens hos nogle tidlige oplysningsliberalister. Man kan enten afvise dem som værende fuldstændigt ubegrundede og irrationelle, eller sige, at de undertrykte grupper har været udelukket fra at tilegne sig den rette argumentationsteknik - en argumentationsform de ville kunne tilegne sig, hvis de havde fået lov til at lære den. Men nogle feminister og antiracister har også kritiseret selve det abstrakte fornuftsideal for at være konstrueret således, at det fremhæver

²⁰ Således kunne Kant afvise alle argumenter fra en person med påstanden om, at vedkommendes hudfarve var bevis nok for hans 'stupiditet'. Citeret i Cornel Wests "A Genealogy of Modern Racism" i *Race Critical Theories*, p. 107.

en 'mandlig' eller 'europæisk' tankegang som den eneste, der bør lyttes til²¹. Dette behøver ikke nødvendigvis at være udtryk for en form for essentialisme, idet de blot behøver at argumentere for, at den abstrakt rationalistiske argumentationsform er konstrueret, så den passer til privilegerede grupper, hvorimod undertrykte grupper må forholde sig engageret til sin egen situation, sine følelser og erfaring af undertrykkelsen som noget, der netop ikke kan generaliseres og abstraheres fra ens personlige interesser.

Hvis man tillægger blot ét af disse argumenter noget vægt, og har in mente hvorledes selv de væsentligste proponenter for oplysningstidens og liberalismens idealer har brugt netop disse idealer som argumenter for undertrykkelse og udelukkelse, så forstår man en del af den udbredte skepsis i dele af den radikale filosofi overfor akademiske krav om 'neutralitet', 'objektivitet' og 'saglighed' som noget, der betyder argumenter løsrevet fra personlige og situerede interesser og projekter. Den selvsamme 'saglighed' er ofte blevet brugt som rationalisering af forskellige undertrykkelsesformer og manglende lighed, af filosoffer og andre akademikere, der dermed har leveret de privilegerede gruppers ideologiske redskaber for fastholdelse af magtforholdene. Oplysningstidens akademiske ideal har tillige haft en tendens til at frembringe 'åbenlyse' sandheder, der ikke kunne sættes tvivl ved. Sandheder, der kan have betydning for fastholdelse af status quo, hvorimod den radikale filosofi ønsker at sætte fokus på de givne sandheders dialektiske forhold til de strukturelle magtforhold.

En variant af den radikale filosofi, de anti-realistiske og post-strukturalistiske traditioner²², har en tendens til at drive denne kritik så vidt, at den påstår, at sandhedsbegrebet i sig selv er forkert og, at oplevelsen af sandt og falsk er relativ til den individuelle sociale situation og at ingen af disse oplevelser behøver at være mere objektivt sande end andre, hvorfor en egalitær filosofi bør kunne rumme forskellige oplevelser af sandhed og retfærdighed. Jeg mener som Brian Barry²³, at kritikken skyder over målet. For det første er liberalismen ikke afhængig af et dogmatisk sandhedsbegreb, og for det andet er det fuldt ud muligt at kritisere akademisk påstået neutralitet som værende en ideologisk konstruktion uden at betvivle den objektive verden som sådan. Såkaldt 'objektive' argu-

²¹ Judith Bradford & Crispin Sartwell beskriver konstrueringen af forskellige bevidstheder og 'stemmer' samt deres betydning for de sociale roller i "Voiced Bodies / Embodied Voices", *Race/Sex*, p. 191-203.

²² Ann Garry: "Analytic Feminism" i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

²³ Brian Barry: *Culture and Equality*.

menter kan have sit udspring i interesser, skabt på baggrund af en dominerende samfundsstruktur, men i såfald er de relative til denne struktur, hvilket må kunne påvises. Den radikale skepticisme er ikke istand til at argumentere for at noget skulle udgøre en undertrykkende struktur, da dette blot ville være en personlig oplevelse, der er lige så god som den modsatte²⁴, hvorfor man kan tvivle på hvor 'radikal' en sådan skepticisme kan være.

4.2 Undertrykkelse som struktur

Som sagt ser den radikale filosofi ikke undertrykkelse udelukkende som enkeltstående begivenheder eller som udtryk for individers tilfældige fordomme men som noget, der er forankret i en samfundsmæssig struktur og de daglige praksisser, der følger med den. Racisme og sexismen ses som som praksisser, der tjener til at opretholde den struktur. Jeg vil nu se nærmere på nogle få radikale teorier om, hvad der udgør denne struktur og praksis.

4.2.1 Analytisk feminisme

Den analytiske filosofi²⁵ er en tradition, der om noget er baseret på de krav om objektivitet, logisk konsistens og generaliserbarhed, som dele af den radikale filosofi afviser som magthavernes ideologiske forklædning. Mange radikale filosoffer insisterer dog på muligheden for at tale objektivt om undertrykkelse, samt at denne kan lokaliseres i en påviselig 'dybere' struktur. Selvom denne struktur har indflydelse på filosofiens ideologiske konklusioner, så er den reelt eksisterende, og med mindre man mener, at den underliggende struktur er fuldt determinerende for menneskelige tanker og handlinger - hvilket i sig selv ville være en form for essentialisme - så må det også kunne lade sig gøre at komme frem til mere og mindre sande analyser af den.

Forskellige folk er påvirket forskelligt af strukturen afhængigt bl.a. af hvor i den, de er situerede. Det betyder ikke, at alle filosofier er lige gode, men at det er nødvendigt at lytte til forskellige versioner af 'sandheden' fra forskellige positioner. En teori, der

²⁴ Om relativismens problemer jvf. Brian Barry: *Culture and Equality*, p. 279f.

²⁵ Den analytiske tradition rummer så vidt forskellige personligheder som de logiske positivister, Frege, Russel, Moore, Quine og Wittgenstein iflg. Ann Garry: "Analytic Feminism" i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

inkluderer forskellige undertrykte segmenters erfaringer, vil både være mere emancipatorisk omfavnende og samtidig komme tættere på en korrekt beskrivelse af den underliggende struktur, der for forskellige folk skaber forskellige erfaringer og interesser. Det er den analytiske feminismes mål at bidrage til dette projekt samtidig med, at den baserer sig på dele af den ellers mandsdominerede analytiske traditions krav om empirisk og logisk stringens²⁶. Den analytiske feminisme bruger blandt andet begreber fra andre filosoffer med rødder i den analytiske tradition som Quine, der mener, at en 'naturaliseret' erkendelsesteori kan gøre op med idealet om filosofi som noget, der udføres af en abstrakt betragter, og må forholde sig til bl.a. de sociale sammenhænge, erkendelsen foregår i²⁷. At erkendelse er socialt og ideologisk ladet, betyder blot at, man må inkludere flere aspekter i sin filosofi, hvorved man kan nå en beskrivelse der kommer stadigt tættere på sandheden. Det er et projekt, hvor gamle 'sandheder', der har været taget for givne, kan udfordres af nye aspekter, hvilket ikke betvivler værdien af sandhed som sådan. Konglomeratet af sandheder, der tages for givne, udgør for den analytiske feminisme den bagvedliggende struktur, der skaber undertrykkende praksisser, men fra forskellige positioner i strukturen kan dele af de givne sandheder udfordres, hvilket måske vil udfordre nogle af 'kerne-påstandende', strukturen er bygget op omkring. Analytisk feminisme er således en del af den radikale filosofi.

4.2.1.1 Baggrund og praksisser

Peg O'Connor²⁸ analyserer undertrykkelse og social identitet ved hjælp af (primært den senere) Wittgensteins beskrivelse af, hvorledes individers kommunikation og handlinger kun kan forklares ved at fokusere på deres indlejring en baggrund af sociale praksisser. På samme måde som man ifølge Wittgenstein ikke kan forstå meningen med udråbet 'brædt!' på en byggeplads, uden at forstå dets brug i sammenhæng med aktiviteterne på selvsamme byggeplads²⁹, er det ifølge O'Connor umuligt at forstå et verbalt angreb på en undertrykt gruppe '*without understanding the activities and practices of those who yell it and those against whom it is directed*'³⁰.

²⁶ "Analytic Feminism" i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

²⁷ do.

²⁸ Peg O'Connor: *Oppression and Responsibility*.

²⁹ Ludwig Wittgenstein: *Philosophische Untersuchungen* § 2.

³⁰ Peg O'Connor: *Oppression and Responsibility*, p. 71.

En ytring er ikke noget isoleret, hvis mening er afhængig alene af den talendes intention eller lytterens fortolkning. En sådan sprogteori opfatter meninger som rent mentale fænomener hos individer, og giver anledning til de samme problemer som den liberalistiske 'identitets-blinde' attitude. Den ignorerer nemlig, at ytringer og handlinger kun giver mening set i lyset af de etablerede praksisser. Et racistisk eller sexistisk udråb giver ikke mening abstraheret fra en allerede etableret undertrykkelsesstruktur. På en byggeplads lærer man meningen med udråbet 'brædt!' ved at deltage i den sociale praksis, hvor det ytres. Det korrekte svar i forhold til udråbets mening er at udføre en bestemt handling, som atter bekræfter udråbets mening og brug på byggepladsen. På samme måde kan 'aggressiv tale'³¹ ses som en udtryk for en allerede eksisterende struktur, der samtidig tjener til at forstærke og opretholde denne struktur.

Disse praksisser, der består af verbale og non-verbale ytringer samt de tilsvarende handlinger, hvorigennem man lærer et sprog samt at begå sig i en bestemt social sammenhæng, kalder Wittgenstein for 'sprogspil'³². Disse sprogspil er både resultater af og opretholdere af de sociale sammenhænge. For at kunne begå sig i en social sammenhæng må man bekræfte den ved at udføre de korrekte handlinger i det givne sprogspil. Disse tilegnede praksisser giver anledning til, at en række antagelser forekommer mere 'givne' og ubetvivlelige end andre. Dette er baggrunden for vores erkendelse og daglige praksis foruden hvilken, man ikke kan forstå de partikulære handlinger og ytringer, som individer måtte udføre i 'forgrunden'.

Den typiske liberalistiske indfaldsvinkel kan ifølge O'Connor fordømme de mere ekstreme tilfælde af undertrykkende handlinger i forgrunden men ignorerer ofte, at de blot er bekræftelsesudtryk for en daglig social praksis i 'baggrunden'. O'Connor ønsker at udstrække begrebet 'ansvar' til ikke blot at gælde det individ, der udfører en undertrykkende forgrundshandling, men også dække alle deltagere i det sprogspil, hvori handlingen giver mening og udføres på baggrund af. Hun ser ikke racisme og sexismen som mentale fænomener, fordomme, men som handlinger der bekræfter og forstærker en i

³¹ O'Connor m.fl. bruger udtrykket 'assaultive speech' istedet for 'hate-speech', for at udtrykke at talens mening er en handling og ikke en mentalt tilstand. *Oppression and Responsibility*, p 63.

³² *Philosophische Untersuchungen* § 7.

forvejen racistisk og sexistisk baggrund foruden hvilken, de enkelte handlinger ikke har nogen mening.

Vi er alle deltagere i flere sprogspil og deler dermed alle et ansvar for skabelsen af baggrunden. Nogle er dog i en bedre position til at oplære folk i spillets regler - de er spillets autoriteter, og har afgørende indflydelse på 'spillets' struktur. Forældre er per automatik autoriteter for små børn og deres erhvervelse af et verdensbillede idet, de er kilden til deres overlevelse og daglige velbefindende. Ifølge Wittgenstein tilegner man sig spillets regler ved at modtage udtryk for bekræftelse eller misbilligelse af sine handlinger. Psykoterapeuten Helena Jia Hershel har bl.a. beskæftiget sig med hvorledes børn indlejres i 'køns-' og 'race'-roller i forbindelse med forældres såvel som omverdenens attityde, der kommer til udtryk ved et anerkendende eller misbilligende 'blik'³³. Med blik mener Hershel alle udtryk for andres attityde - altså noget tilsvarende til Wittgensteins 'sprogspil'. Denne attityde er afgørende for barnets følelse af selvværd og over eller underlegenhed i forhold til sit eget og andres køn og 'race', og dermed både et resultat af og en forstærkelse af en strukturel baggrund, hvor bestemte grupper tilskrives en dominerende rolle.

Hvis baggrunden er fuldt determinerende for vores livsanskuelser, så kan det forekomme umuligt at slippe ud af en undertrykkende baggrund. Sådan er det heldigvis ikke nødvendigvis. Ligesom nogle folk og praksisser er mere afgørende for vores tilpasning i et sprogspil, så er nogle mere i stand til at sætte tvivl ved og udfordre de antagne 'sandheder'. Forskellige grupper og individer har forskellige roller indenfor den samme struktur, hvorved der opstår forskellige sprogspil, når de skal tilegne sig deres socialt konstruerede rolle. Mødet mellem forskellige sociale baggrunde giver således anledning til at sætte fokus på og tvivl ved de antagelser og praksisser, der før var givne som 'universelle sandheder'. Undertrykte grupper kan for eksempel presses til at finde sammen i sociale sammenhænge og skabe nye 'sprogspil', der udfordrer den overordnede struktur.

³³ Helena Jia Hershel: "The influence of Gender and Race Status on Self-Esteem During Childhood and Adolescence" i *Race/Sex* p. 109-114.

4.2.2 Økonomisk hegemoni

Peg O'Connors wittgensteinske analyse af, hvorledes en undertrykkende struktur forstærker og opretholder sig selv, vil de fleste radikale filosoffer være enige i. Men den forklarer ikke, hvorledes strukturen opstod til at starte med. Hun mener, som alle radikale filosoffer, at undertrykkelsesfænomener som racisme og sexismen er praksisser, der tjener til at opretholde bestemte magtforhold, men beskriver ikke i "Oppression and Responsibility", hvordan magtforholdene blev etableret eller af hvem.

Magt drejer sig i høj grad om økonomi, men magtstrukturer og de tilhørende sociale identiteter kan ikke reduceres udelukkende til økonomiske forhold. Racistiske og sexistiske ideologiske konstruktioner indgår i en vekselvirkning med den sociale baggrund - påvirker den og påvirkes af den³⁴. Mange radikale filosoffer er inspireret af den marxistiske teoretiker Antonio Gramsci's teori om, at fastholdelsen af sociale magtforhold foregår ikke kun ved brutalitet og direkte diskrimination men ved dannelsen af en ideologisk hegemoni. Den økonomisk succesfulde gruppe må udbrede sin ideologi til de dominerede grupper for at kunne fastholde sine privilegier uden diktatur. Dette sker mere eller mindre af sig selv i og med, at den dominerende gruppe definerer de regler, hvori det wittgensteinske sprogspil foregår. Dominerede grupper må spille efter disse regler og dermed give deres samtykke til spillets struktur for at overleve. Den herskende gruppes normalitetsbegreb og værdier bliver således til et ideal for de beherskede, der internaliserer spillets regler som 'common sense'³⁵ - givne baggrundsantagelser. Herved kan undertrykkende sociale roller og hierarkier fastholdes uden direkte diskrimination.

Der er altså ikke langt mellem den analytiske feminisme og nyere marxistiske traditioner, som ganske vidst fokuserer på de økonomiske forhold, men ikke reducerer undertrykkelse til kun at konstitueres af disse. Ikke desto mindre må konklusionen være, at skabelsen af nye 'sprogspil' og baggrundsantagelser må foregå i sammenhæng med økonomisk forandring til fordel for marginaliserede grupper, hvis de skal udfordre det herskende, essentialistiske ideal om 'normalitet'.

³⁴ Stuart Hall: "Race, Articulation, and Societies Structured in Dominance" i *Race Critical Theories* p. 57.

³⁵ Michael Omi & Howard Winant: "Racial Formation", i *Race Critical Theories*, p. 130.

5 Konkluderende diskussion

Den radikale filosofi har kritiseret en række elementer hos den 'klassiske liberalisme' som værende inadækvate til realiseringen af dens ideal om lighed og frihed. En række liberale filosoffer har dog taget store dele af kritikken til sig og udviklet liberalismen til at omfatte store dele af den radikale filosofi uden at bryde med de grundlæggende radikale principper. Endelig er der dele af den radikale kritik, som enten ikke rammer egentlige liberale eller må vige for den liberale filosofis argumenter. Liberalisten Brian Barry beskriver i *Culture and Equality* tillige en række situationer, hvor den radikale såvel som den liberale filosofi bryder med det egentlige frigørelsesprojekt og kammer over i kommunitaristiske forsvar for fastholdelse af undertrykkende sociale roller. Dette har ofte foregået i frigørelsens navn, men kan ikke forenes med hverken liberale eller radikale grundprincipper.

5.1 Det liberale og det radikale menneskesyn

Liberalistiske filosoffer og politikere har haft en tendens til at abonnere på et forsimplet menneskesyn, men det er bestemt dækkende for ikke alle. Det er aldeles ikke nødvendigt at abonnere på det unghegelianske eller kantianske abstrakte syn på 'jeg'et', for at forsvare de grundlæggende liberale principper om lige muligheder for alle. Tværtimod har historien vist at et sådant essentialistisk menneskesyn let kan legitimere undertrykkelse og udelukkelse og dermed bryde med liberale principper. En liberalistisk teori om politisk retfærdighed behøver ikke at basere sig på en bestemt teori om den menneskelige natur, og kan dermed for så vidt være enige med poststrukturalistiske relativister om, at der ikke findes nogen bestemt rigtigt måde at leve på.

Liberalismen kan dog ikke forsvare en samfundsform, hvor alle må gøre hvad de vil, eller hvor der eksisterer forskellige regler for forskellige 'livsformer'. På det politiske plan må liberalismen sørge for, at ingens valg af eller medfødte sociale 'livsform' skader andres. Det er et grundlæggende liberalt princip, at hverken stater, kulturer eller individer skal kunne tvinge andre ind i bestemte sociale roller. Heri er jeg og store dele af den radikale filosofi enige: Liberale såvel som radikale, der i bestæbelsen på at forsvare undertrykte grupper ønsker at bevare dennes 'livsform' uden skelnen til hvilke

elementer i den, der er undertrykkende overfor individer indenfor eller udenfor gruppen, har misforstået det emancipatoriske projekt. Målet for liberale såvel som radikale er individuel og social frigørelse fra undertrykkende strukturer.

Liberalister kan sagtens anerkende, at mennesker er kropsligt og socialt situerede i konstruerede roller, og at det er nødvendigt at holde fokus på disse rollers funktion for at bryde ud af dem. Egalitære liberalister, som vil skabe reelt lige muligheder for alle, kan også anerkende de radikale teorier om de herskende gruppers indflydelse på skabelsen af ideologiske strukturer eller 'spilleregler', der påvirker forskellige folks mulighed for frigørelse. Selv en 'klassisk' liberalist som J.S. Mill skrev om, hvorledes strukturer som familiemønstre, uddannelsessystem mv. er afgørende dels for at fastholde kvinder i afhængighedsforhold og dels for at skabe ideologiske rationaliseringer af dette magtforhold³⁶. Liberalister behøver altså ikke at betragte undertrykkelse som rent 'overfladiske' fænomener og derfor ikke at betragte 'identitets-' eller 'forskelsblinde' indfaldsvinkel som den eneste mulige metode til bekæmpelse af racisme og sexismen. Liberalismen bør og kan anerkende, at ulige magtforhold skaber ulige muligheder. For at leve op til det liberale ideal om lige muligheder, må liberalismen efter min mening tage det radikale begreb 'empowerment' til sig og støtte undertrykte gruppers mulighed for at være med til at forme den fælles struktur.

Jeg mener ikke, at den principielle afvisning af sandheds- og rationalitetsbegrebet er tiltalende, da jeg ligesom de analytiske feminister og marxistiske teoretikere mener, at det er muligt, at tale objektivt om begreber som 'undertrykkende strukturer'. At mennesker er situerede i disse strukturer betyder ikke, at det er umuligt at kommunikere men snarere at, det må være nødvendigt dels at omforme denne struktur og dels at inkludere forskellige perspektiver i en politisk filosofi. Teorier om at undertrykte ikke har nogen stemme forekommer mig paternalistiske. Politiske filosofier har dog ofte valgt ikke at lytte til disse stemmer. Mennesker har forskellige behov og udtrykker sig forskelligt blandt andet afhængigt af deres sociale situerethed, men det må være både være den radikale og den liberale filosofis opgave at lytte til og indkooperere disse

³⁶ John Stuart Mill: "The Subjection of Women" gengivet i *Justice: Alternative Political Perspectives*.

behov og 'stemmer'³⁷ i en intelligibel og sammenhængende filosofi. Oplysningstidens abstrakte rationalitetsbegreb kan nok afvises, men resultatet behøver ikke at være en identitets-relativ erkendelsesteori. Jeg er således ganske enig med Brian Barry i, at såvel radikalismen og liberalismens historiske arv er idéen om, at "*there is a common emancipatory project equally available to the whole of humanity and equally valuable for all*"³⁸, samt i at det hverken er logisk muligt eller specielt emancipatorisk at anerkende alle 'livsformer' som værende værdifulde for dette projekt³⁹.

5.2 Politiske perspektiver

Med hensyn til den praktiske implementering af den liberale og den radikale filosofis emancipationsprojekt opstår flere problematikker og misforståelser. Dette skyldes dels at liberalismen kan komme til kort overfor radikale løsningsmodeller, den ellers måtte være sympatisk indstillet til, men også og mere primært, at de beskæftiger sig med forskellige niveauer i praktisk politik. Liberalismen er primært en teori om statens rolle, men som den radikale filosofi påpeger, ligger store dele af de undertrykkende strukturer udenfor den liberale stats indflydelsessfære. Den liberale stat kan gribe ind overfor direkte og tildels indirekte diskrimination udført i 'det offentlige rum', men et sted må den trække en grænse. Hvis avancering eller adgang til positioner indenfor 'det offentlige rum' er afhængig af deltagelse i uformelle begivenheder og rum i 'den private sfære', der er lukkede for bestemte grupper, så har det politisk relevans for realiseringen af lige muligheder, men hvor grænsen går for statslig indgriben, er et spørgsmål, som kan være svært at definere for liberale. Hvis de radikale teorier om sammenhængen mellem strukturers ideologiske påvirkning af forældre, forældres påvirkning af børns selvopfattelse, og voksne børns påvirkning af strukturer har noget i sig - og det mener jeg, de har - så udgør selv individuelle essentialistiske fordomme et forstyrrende element for opnåelsen af lige muligheder. Men det er helt klart udenfor den liberale stats rækkevidde og opgave at forbyde individers fordomme, hvilket næppe heller vil have nogen positiv effekt.

³⁷ Judith Bradford & Crispin Sartwell: "Voiced Bodies / Embodied Voices" i *Race/Sex* p. 191

³⁸ Brian Barry: *Culture and Equality*, p. 261.

³⁹ *Culture and Equality*, p. 271.

Den radikale filosofi har derfor haft en tendens til at afvise de liberalistiske rettigheder som enten ligegyldige eller som hykleriske. Jeg er dog ikke i tvivl om, at afskaffelse af direkte diskrimination i sig selv er et umådeligt fremskridt, som tillige kan bidrage til den 'empowerment' og anerkendelse, som radikale teorier argumenterer for. For at afskaffe diskrimination i dens mere subtile former må undertrykte grupper kæmpe for social 'anerkendelse' og ikke bare lige formelle rettigheder, men jeg er enig med Brian Barry om, at det ikke nødvendigvis er statens rolle at gå i spidsen for denne anerkendelse, samt at den kan komme sideløbende med eller som effekt af formelt garanterede lige rettigheder⁴⁰. Undertrykte grupper med en radikal analyse bør derfor ikke afvise reelt liberale tiltag, men tage imod dem samtidig med kampen for at definere sin egen tilværelse.

Liberalister, der accepterer den radikale analyse af undertrykkelsens struktur og de socialt konstruerede rollers funktion, kan gøre meget for at forbedre vilkårene for undertrykte grupper uden at falde i den uliberale fælde, som Brian Barry kalder 'multicultural policies' - altså politiske strategier for minoritetsbeskyttelse, som samtidig fastholder de sociale roller. Selvom rettigheder ikke i sig selv udgør emancipation, så kan de være et værktøj imod direkte undertrykkelse, ligesom den egalitære liberalisme kan støtte undertrykte gruppers reelle muligheder for frigørelse ved at arbejde for, at mangel på uddannelse, sundhed og ikke mindst økonomisk frihed ikke udgør forhindringer for frigørelse. Et typisk skel mellem liberale og radikale strategier i praktisk politik er at den radikale strategi beskyldes for at være uliberal i dens kamp for 'empowerment', mens den liberale beskyldes for at ignorere de ulige magtforhold i dens kamp for 'equal treatment'⁴¹. Dette er ikke nødvendigvis noget reelt skel: J.S. Mill kan tolkes som fortaler for 'affirmative action' med sætningen: "*the law should be no respecter of persons but should treat all alike, save where dissimilarity of treatment is required by positive reasons, either of justice or of policy.*"⁴² Ligeledes forsvarer Brian Barry 'affirmative action' "*to help those groups whose members suffer systematic disadvantage*"⁴³. Brian Barry påpeger dog, at det er uforeneligt med liberal praksis at definere disse grup-

⁴⁰ Brian Barry: *Culture and Equality*, p. 278.

⁴¹ Nick Jewson & David Mason: "The theory and practice of equal opportunity policies: liberal and radical approaches" i *Racism and Antiracism*.

⁴² John Stuart Mill: "The Subjection of Women" gengivet i *Justice: Alternative Political Perspectives*

⁴³ Brian Barry: *Culture and Equality*, p. 12.

per ud fra en essentialistisk idé om deres 'kultur', og at det leder fokus væk fra den undertrykkelsens egentlige årsag: økonomisk ulighed⁴⁴. Her ligger han fuldt på linie med den radikale filosofi.

Ligeledes må undertrykte grupper passe på den samme fælde. Den radikale analyse af racisme og sexismen som praksisser, der tjener til at opretholde en magtstruktur betyder ikke, at det kun er de mest magtfulde grupper, der kan være undertrykkende⁴⁵. Vi har alle forskellige positioner i den bagvedliggende struktur, og undertrykkelse kan sagtens finde sted indenfor en marginaliseret gruppe. En undertrykkende praksis kan for eksempel foregå når en marginaliseret gruppes projekt for selvdefinering resulterer i en udelukkelse af andre marginaliserede⁴⁶. Undertryktes organisering i selvdefinerede grupper kan være vigtige redskaber for skabelsen af nye 'sprogspil' og strukturer. De er ligeledes vigtige for at de sammen kan udtrykke deres fælles behov og interesser. Men organiseringen indenfor en socialt konstrueret identitet må foregå med det formål at opløse identiteten ikke for at slutte sig om den, ellers vil de der har magten til at definere den pågældende gruppe kunne skabe interne undertrykkende strukturer. Både organisering 'nedefra' og støtte 'oppefra' skal foregå på baggrund af interesse ikke identitet.

5.3 Konklusion

Sociale identiteter opstår i sammenhæng med sociale magtforhold. Lige muligheder for at bryde ud af sociale identiteter eller definere sit eget livsprojekt kræver derfor afskaffelse af det ulige magtforhold. Økonomisk ulighed er ikke alene en hindring for individuel selvrealisering, men også determinerende for det sociale hierarki og skabelsen af sociale identiteter. Reelt lige muligheder kan altså ikke opnås med abstrakte liberalistiske rettigheder alene, men må kombineres med en kamp for lige økonomiske og sociale muligheder. Realiseringen af de liberalistiske idealer kræver derfor en radikal omformning af de sociale strukturer.

⁴⁴ Brian Barry: *Culture and Equality*, p. 323.

⁴⁵ Michael Omi & Howard Winant: "Racial Formation" i *Race Critical Theories*, p. 137.

⁴⁶ Naomi Scheman: "Queering the Center by Centering the Queer" i *Feminists Rethink the Self*.

Alene det faktum, at de nuværende sociale forhold historisk er etableret på baggrund af uliberale fænomener som diktatur, diskrimination og anden undertrykkelse, nødvendiggør radikale forandringer, hvis den liberalistiske 'identitetsblinde' indfaldsvinkel og 'frikonkurrence' ikke blot skal være kammouflage for allerede etablerede hierarkier. Liberalismen er derfor i sig selv en radikal teori, hvis man følger kravene om lige muligheder konsekvent. Det er de færreste liberalister, der i praksis vil være med til at tage disse radikale konsekvenser af den liberale filosofi, og mange vil argumentere for, at radikale reformer fører til en afvigelse fra liberalistiske principper, men *"that seems unduly restrictive given the historical ties between liberalism and radicalism. (...) It is also misleading, for however far liberal principles take us from liberal practices, they are still distinctively liberal principles."*⁴⁷

Omvendt rummer liberalismens fokusering på individets frihed en væsentlig lære for den radikale filosofi. Hvad enten der er tale om etniske gruppers 'nationale befrielse', separatistisk feminisme eller sågar den socialistiske 'arbejderstat', så må de ses som rent strategiske og midlertidige bevægelser, hvis mål er at opløse behovet for sig selv. Det er usandsynligt, at de vil gøre dette, hvis de slutter sig om sig selv og opfinder nye essentialistiske gruppe-identiteter. De liberalistiske krav om individuel frihed og inkluderende samfund kan derfor være vigtige redskaber til at fastholde kampen mod undertrykkende strukturer indtil alle individer har lige muligheder for at definere sig selv som unikke.

We must strive to 'lift as we climb'. In other words, we must climb in such a way as to guarantee that all of our sisters, regardless of social class, and indeed all of our brothers, climb with us. This must be the essential dynamic for our quest for power - a principle that must not only determine our struggles as Afro-American women, but also govern all authentic struggles of dispossessed people. Indeed, the overall battle for equality can be profoundly enhanced by embracing this principle.

-Angela Y. Davis⁴⁸

⁴⁷ Will Kymlicka: *Contemporary Political Philosophy*, p. 90

⁴⁸ Angela Y. Davis: "Let us all rise together" i *Women, Culture, Politics*, p. 5.

Anvendt litteratur

Værker

- Barry, Brian: *Culture and Equality*, Blackwell Publishers, 2001.
- Davis, Angela Y: *Women, Culture and Politics*, The Women's Press Ltd., 1990.
- Essed, Philomena (red.) & Goldberg, David Theo (red.): *Race Critical Theories*, Blackwell Publishers, 2001.
- Kymlicka, Will: *Contemporary Political Philosophy*, Oxford University Press,
- Meyers, Diana Tietjens (red.): *Feminists Rethink the Self*, Westview Press, 1997.
- O'Connor, Peg: *Oppression and Responsibility: a Wittgensteinian approach to social practices and moral theory*, Pennsylvania State University Press, 2002.
- Zack, Naomi (red.): *Race/Sex: their sameness, difference, and interplay*, Routledge, 1997.
- Wittgenstein, Ludwig: *Philosophische Untersuchungen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1999.

Artikler

- Friedman, Marilyn: "Sommers and the Family", fra *Justice - Alternative Political Perspectives*, Wadsworth Publishing, 1999, redigeret af Sterba, James P.
- Garry, Ann: "Analytic Feminism" fra *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2004, <http://plato.stanford.edu/entries/femapproach-analytic/>
- Jewson, Nick & Mason, David: "The Theory and Practice of Equal Opportunities Policies: liberal and radical approaches", fra *Racism and Antiracism - inequalities, opportunities and policies*, Sage Publications, 1992, redigeret af Braham, Peter.
- Mill, John Stuart: "The Subjection of Women", fra *Justice - Alternative Political Perspectives*.
- Okin, Stuart: "Justice and Gender", fra *Justice - Alternative Political Perspectives*.
- Sommers, Christina: "Philosophers Against the Family", fra *Justice - Alternative Political Perspectives*.
- Sterba, James P: "Feminist Justice and the Family", fra *Justice - Alternative Political Perspectives*.
- Warren, Jonathan W: "White Americans, the New Minority?: Non-blacks and the Ever-Expanding Boundaries of Whiteness", fra *Journal of Black Studies* vol. 28 no. 2, Sage Publications, 1997.